

КУЛТУРА ПОЛИСА
УДК 929СТАЈИС V.
ПНР

МИЛЕНА МЕДИЋ

Студентски центар Нови Сад
Нови Сад

ПОЛИТИЧКИ ЛИК ВАСЕ СТАЈИЋА

Сажетак: Позната је у круговима југословенских историчара тврдња „да Васа Стајић није био историчар од заната”. Познат по својој скромности и сам Васа Стајић је за себе рекао „да није ни научник”. Ипак, Васа Стајић је нашу историјску науку обогатио мноштвом историјских радова трајне и велике вредности и својим научним резултатима стекао високо место у нашој историографији.

Кључне речи: Васа Стајић, живот, рад, тамница, Први светски рат, Други светски рат.

Национални и културни радник, Васа Стајић рођен је 10.02.1878. у Мокрину (Банат). Основну школу учио је у месту рођења, седам разреда гимназије у Сремским Карловцима, а осми и матуру положио је у Сењу, пошто је као социјалиста био одстрањен из карловачке конфесионалне гимназије. Студирао је романистику и германистику у Будимпешти, Бечу и Лајпцигу. Дипломирао је 1902. у Пешти. (Арпад Лебл, 1963:111) Почео је као социјалиста, учитељ је био у банатском селу Рудни, затим је радио као приватни учитељ, док није добио наставничку службу на Учитељској школи у Пакрацу, али је ову службу изгубио због антиклерикалног држања. Захваљујући Јовану Скерлићу добија место наставника на Гимназији у Пљевљима (1904-1906). 1906. Напустио је и то место због политичког и културног разилажења са управником школе, па је поново прешао у аутономну службу кар-

ловачке митрополије за професора Учитељске школе у Сомбору. (Арпад Лебл, 1963:200) Његов долазак у Војводину било је крајње разочаравајуће за њега. Друштво је било неотпорно према помађаривању. Затекао је друштво које је Вељко Петровић обележио стиховима: „Војводино стара, зар ти немаш стида?”

Уочи Првог Светског рата у Војводини је владала партијска истрошеност, национално и економско замирање, потпуно несналажење у економским, социјалним и културним питањима. Борбе око црквено-школске аутономије биле су скучене, ограничене.

Кикиндске демократе, браћа Јакшић, (Арпад Лебл, 1963:111) Тихомир Остојић, Вељко Петровић, Лаза Поповић били су разочарани целокупном друштвеном ситуацијом у Војводини, па су покушали да окупе нову странку, која ће отворити нову страну историје у Војводини, а Васи Стајићу је било поверено да у оквиру ове странке организује демократску омладину.

1912. почео је организовати српску „националистичку, револуционарну омладину у Војводини, која се почела „однародовати” а полазна тачка била му је „спасити што се спасити може”. Покренуо је часопис „Нови Србин” који је излазио до 1914., када је издао и Српску Просвету за шире слојеве, а због овог часописа је отпуштен из службе.

1913 Стајић се преселио у Панчево предавши се потпуно националној пропаганди. Поред уређивања бавио се растурањем књига и држањем предавања по селима и градовима. Испред књижевности ставио је науку, историју, које су имале да му пруже аргументе за васпитни и политички рад међу омладином. Окренуо се историји као извору за буђење мађаризацијом пољупане народне свести, односно отворио је омладини врата прошлости разматрајући проблем националног питања у Аустроугарској, а остајући на линији споразума Срба и Мађара, којима прети опасност од заједничког непријатеља - немачког империјализма. Васа Стајић решење националног питања не тражи као раније у социјализму него у идеји Доситеја, Мушичког и Светозара Милетића. (Арпад Лебл, 1965:111) Истицао је да је Светозар Милетић знао да очува јединство народа, насупротив расцепканости и раздору. Васа Стајић избацује паролу „Натраг Милетићу”. Због тога Васа иде од места до места, од једне омладине до друге, храбри,

подстиче, и упозорава на неслоге и раздоре. Међутим, његова мисао да организује омладину у револуционарни покрет није дало резултата, али је омладину упутио на сарадњу са радничким покретом.

Његов рад довео га је у сукоб са угарском владом, ухапшен је 27.06.1914. Угарски суд осудио га је на десет година робије, те је цело време до 1918 ,у јесен провео у тамници у Сегедину и Илави. Његова робија, објава рата Аустро-угарске Србији 1914 прекинули су политички рад Васе са омладином и омладине уопштено.

Пред хапшење бавио се поезијом издајући 1914 „Антологију родољубиве поезије” он у ствари издаје збирку песама са тематиком из историје причајући време пада у турско ропство, почетак ослобођења 1804 године и доба робовања Срба изван Србије. Наравно, и ово је био један од разлога за његово хапшење.

Рад на историји од 1918-1941

У периоду 1918-1919 Васа Стајић је учествовао у раду Народног већа у Загребу и Народне управе у Новом Саду. Био је члан делегације за припремање материјала за склапање мира у Паризу. Затим је постављен за референта при одсеку министарства просвете за Бачку, Банат и Барању у Новом Саду а 1920 изабран је за секретара Матице Српске. 1921 вратио се наставничкој служби. Од тог доба радио је као професор мушке гимназије у Новом Саду. После Првог светског рата Васа је радио на народном просвећивању.

Марта 1922 покреће часопис „Нову Војводину” за све више чланака из историје, са захтевима реформе друштва, на бази Доситејева верског и Милетићевог националног-политичко либерализма социјално- економских тежњи Светозара Марковића. Културна средства на која се Васа Стајић тада ослања су: подизање књижница, архива, музеја, агрономских, занатско- уметничких школа. „Нова Војводина” прихвата парољу раније уједињене Омладине Српске: (Васо Војводић, 168:110) „Просветом Слободи”. Овај програм кроз који ће говорити велики број узора: Доситеј,

Лесинг, Гете, Ромен Ролан, Лукијан, Стерије, оба Светозара, Скерлић и др. није нашао на одобрење и Васа се нашао усамљен. Почео је да гаји култ Гетеа па је основао „ Гетеово друштво” које је имало за циљ да буде брана против шовинистичке хајке на националне мањине.

Основао је још једно друштво 5.3.1922. „Омладинску матицу” која је имала за циљ да проучава проблем интелектуалаца, да проучава војвођанску омладину једном речју да изграђује „здравог, нормалног, усправног човека” – ковача своје среће.

За све ово није имао подршку више ни Милета Јакшића, ни Тихомира Остојића, ни Вељка Петровића, Куцао је на нова врата младих душа да их сврста у револуционарни покрет, али узалуд.

Стајић је у овом периоду „гајио” лепу књижевност. Себе је сматрао посредником који радне масе приближава култури да извеште социјализацију културе, књижевност му је извор надахнућа за велике подвиге и победе. Његова предавања из њене области добро су позната, а по часописима у Летопису Бранкову објавио је више књижевних чланака и рецензији. Стајић је написао неколико превода са француског и немачког језика. Засебно је објавио: Између живота и књижевности, чланци и белешке (1922), Самообразовање (1922), Антологија родољубиве поезије (као додатак Новом Србину, 1913).

Васа Стајић као историчар

Васа Стајић више није могао да покрене грађанску интелигенцију у Војводини после Првог светског рата, па се повлачи у прошлост, у историју, покушавајући да у тој прошлости нађе грађанина према чијем лику треба стварати лик савременог човека. Од 1924 све се више бави школом, Матицом, Архивом. 1925 узео је учешће у припремама за прославу 100-годишњице рођења Светозара Милетића.

Књиге које су оставиле високо место у нашој историографији а написане од Васе Стајића су: Светозар Милетић, Живот и рад, Нови Сад 1926, Јован Јовановић- Змај, Нови Сад 1933, Новосадске биографије (1-5, Нови Сад 1936-1940), грађа за културну

историју Новог Сада (1947), Грађа за политичку историју Новог Сада (1951), Привреда Новог Сада од 1748-1880, Нови Сад 1941, Српска православна велика гимназија у Новом Саду, Нови Сад 1949, Великокикиндски дистрикт, Нови Сад 1950.

Његови историјски радови ослањају се на пространо и дубоко знање из области историје, коју је Васа добро познавао, затим на архивским истраживањима, јасном концепцијом. Држао се начела: Како је многостран живот, тако је многострана и права наука.

Својом студијом о Светозару Милетићу (Васа Стајић, 1926: 54) не приступа као историчар, као човек са „научном културом”, него као јадни радник кога на то гони љубав за Милетића и његову борбу против свих гадости јадног живота”. Ова студија написана у високом лирском тону, развила се у Милетићеву апотеузу, поетизовану биографију. Српска народно слободоумна странка представљена је као дело Светозара Милетића, а Милетић као осовина око које се окреће сав политички и друштвени живот у Војводини, а узроке расула овог покрета тражио у Милетићевој малаксалости, у демагогији Јаше Томића,

Исте ставове изнео је у књизи „О хомеру Војвођанских Ахила” Јовану Јовановићу Змају, Нови Сад 1933, где Змај није приказан као песник, него као политичар, Милетићев сарадник „песник слободе и демократије” који је написао све оно шта је Милетић урадио на политичком пољу. У „Новосадским Биографијама” грађи местимично оптерећеној сувишним детаљима богатог и разноврсног живота нашег грађанства 18 и 19 век, она је солидан темељ којим се историчари и данас користе.

У својим монографијама „Српска православна велика гимназија и „Великокикиндски диштрикт” као и у расправи” Грађанско друштво и сељаци”, показао се као одличан архивски истраживач, а у „Великокикиндском диштрикту” трудио се да људи схвате боље и разумеју Војводину, њену снагу засновану на етничкој сложености сједињену законом земље и привржености њој. Сагледао је проблем вишенационалне Војводине и желео да се поред окупљања на истом тлу Срба, Мађара, Словака, Румуна, Русина, оствари и повезаност народа и народности у Војводини. Ту је повезаност видео на основу економског и социјалног заједништва, а исто тако и на основу социјалне солидарности.

Васа Стајић је изабран за председника Матице Српске 1935. Тада је омладина мислила да ће поново васкрснути дух „Омладинске Матице” и „Нове Војводине”, али до тога није дошло. Васа је дошао у сукоб са Управним одбором Матице Српске, па стога није дуго био председник, био је то само годину дана. Повлачи се после Матице у Архиве, осамљен, све дубље тоне у архивска истраживања, резултирани добрим познавањем архивске грађе у његовим историјским радовима.

1936 године појављује се нова напредна војвођанска омладина, организована као „ОМПОК”, која га позива на сарадњу што он и прихвата. Знао је да је цео покрет под утицајем КПЈ, али без обзира на то он постаје сарадник „Новог Живота” и „Наше Стварности”. Ове часописе обогати је историјским чланцима.

Велика заслуга Васа Стајића била је у томе што је био сарадник „Гласника историјског друштва” у Новом Саду (ГИДНС) (Арпад Лебл, трећа књига). Сматрао је да ГИДНС треба да има више расправа, прилога, бележака из економске, друштвене, политичке и културне историје Војводине. Сваке године требало је да изађе 30 табака ГИДНС. Успео је да одржи научни ниво и карактер овог историјског часописа. У једној свесци „Гласника” написао је и објавио целу књигу о Новом Саду. Посебно га је привлачила културна историја од 19 тог века па надаље, Нови Сад, родни Кикиндски диштрикт, што је и објављивао у Гласнику. Све ове радове писао је везан за постељу, на основу материјала архива у Сремским Карловцима и у Новом Саду (Новосадски Магистрат).

Када је почео Други светски рат, Васа се одазива позиву КПЈ Југославије, и омладине, и одлази у партизане, на Фрушку Гору. Имао је среће, иако ороную, али ношен патриотским заносом, да допринесе својим уделом и у изградњи нове социјалистичке Југославије после Другог светског рата.

Васа Стајић био је књижевник, публициста, педагог, јавни радник, револуционар, поклоник идеја француске револуције, демократа, а у својим младим данима поклоник социјалистичких идеја. Тражио је ослонац у књигама великих умова: Доситеја, Светозара Милетића и донекле Светозара Марковића, а сам дао је велики допринос изучавању историје Војводине, што је оставило трага у његовим радовима. Тиме је задужио не само Нови Сад и Војводину, него и целу нашу историјску науку.

Political character Vasa Stajic

Summary: In circles of Yugoslavian historical its known assertion that Vasa Stajic was not historical from craft. He is known in his modesty and he was tell that he is not scientist, too. But, Vasa Stajic was enrich our science multitude historical works, permanent and big evaluate and with his scientific results he got high place in our historiography.

Key words: Vasa Stajic, life, work, prison, First world war, Second world war.

Литература:

Арпад Лебл (1963): Политички лик Васе Стајића, три тона.

Арпад Лебл (1979): Грађанске партије у Војводини 1887-1918, Нови Сад, Институт за историју

Арпад Лебл (1969): Банатска грађанска левица у светлости њене штампе, у ери акутне кризе дуализма. Историја XX века- Зборник X Београд

Васа Стајић (1926): Светозар Милетић, живот и рад. Матица Српска, Нови Сад.

Арпад Лебл (1965): Мађарски радикализам и Војводина, ЈИЧ, Нови Сад

Арпад Лебл (1965): Токови револуције, Нови Сад.

Арпад Лебл (1965): Данило Томин, Матица Српска, Нови Сад.

Арпад Лебл (1965): Српска народна слободоумна странка, Нови Сад.

Арпад Лебл (1968): Народни савети, Скопље.

Васо Војводић (1968): Уједињена омладина српска и припремање ус-танка на Балкану 1871-72, Зборник радова, Нови Сад.

Никола Петровић (1968): Светозар Милетић и Народна странка, Сремски Карловци.